

Szuromi Pál

Fehérlő fényözönben

Tóth Menyhért emlékezete

A közelmúltban tisztelegtünk Tóth Menyhért festőművész születésének századik évfordulója előtt (1904). Nem elég, hogy a kecskeméti Cifrapalota öblös termeiben tekintélyes életmű-kiállítás idézte a nagyszerű alkotó szellemiségét, de ehhez érdemes országos szakmai konferencia s egyéb kísérő rendezvény csatlakozott (pl. Gyergyádesz László: *Fényima* című színművének bemutatása). Csakhogy a születés mozzanatában a végesség törvénye, az elmúlás misztériuma is menthetetlenül ott rejtőzik. E különös sorsú művész pedig épp harminc esztendeje távozott el közülünk. Nem tudhatjuk még, hogy ennek az alkalomnak lesz-e valami gyakorlatiasabb kiállítási, kulturális konzekvenciája. Ezúttal azonban egy kollegiális szakmai disputa keretében szeretnénk felvillantani Tóth Menyhért alakját, legendás pályafutását. A beszélgetés résztvevői: Ibos Éva művészettörténész, Eszik Alajos grafikusművész, Szabó Tamás szobrász- és festőművész, Roskó Gábor festő- és grafikusművész.

– *A fiatal festőnővendék Tóth Menyhért úgy tartotta: a felpörgetett, tolongó és tülekedő életforma kiforgatja az embert önmagából. Így alig várta, hogy a főiskola után ismét visszatérhessen kedves falujába, Miskére. Majd élete java részét többé-kevésbé itt is töltötte el. Sőt azt is megérte, hogy pályája legvégző szakaszában egyszeriben csak berobbant a kivételes rangú, stílussteremtő mesterek táborába.*

Rendkívül gazdag, sokrétű életművet hagyott maga után. Szerintetek hogyan, miként sáfárodunk e kivételes szellemi örökséggel?

I. É.: Ő pont akkortájt ment el az élők közül, amikor itthon szép lassan megindult a képzőművészeti élet szerkezetét átformáló folyamat. Ugyanis az a működési keret, amely ma már természetesnek számít, nevezetesen: hogy a galériahálózat és a ténylegesen tevékenykedő műkereskedői struktúra aktív és alakító részese mai művészeti közéletünknek, a 80-as évek elejétől szerveződik. A folyamat kezdetben részben önmaga kiépítésével, pozíciói megszilárdításával, másrészt a kortárs művészek státusának megerősítésével volt elfoglalva. Am amikor eljött az ideje, a múlt értékei felé (is) fordult, s erre vonatkozóan igen jellemzőnek tartom, hogy amikor 2007-ben a Kieselbach Galéria elsőpró hatású Tóth Menyhért-kiállítást rendezett – közel nyolcszáz képpel zsúfolásig rakva a falakat –, annak jóval nagyobb volt a visszhangja, mint bármely más múzeumi megemlékezésnek. Ez jó dolog, annak ellenére, hogy ebben a nagyot szóló hatásban az is benne foglaltatott, hogy a hagyományos múzeumi eszközök ma már nem biztos, hogy kellően működőképesek.

E. A.: Igen, e felgyorsult tempóhoz kapcsolódnék én is. A művészek pályáját tudniillik a szellemiségük is jócskán predesztinálja. Supka Manna könyvéből pedig azt vettem ki: Tóth

---

A beszélgetéssel Tóth Menyhért halálának 30. évfordulójára emlékezünk. (A szerk.)

Menyhért leginkább Kelet felé orientálódott. Számára a létezés geohistorikus természete jelentette a legnagyobb kihívást. Igaz ugyan: mi valahogy kompenzationnak, kompenzationnak számítottunk. Ezért mind kelet, mind nyugat felé nyitottak vagyunk. A főiskolás Tóth Menyhért is igencsak sokat kamatoztatott Vaszary mestere franciás felszabadultságából, noha nála az igazi kiteljesedés csak a későbbi évtizedekben következett be. Főként itt derül ki ennek a művésznek az emberi létezés legelementárisabb forrásvidékeire sikerült eljutnia.

Egyébként a 80-as esztendőkből a Képzőművészeti Főiskolán is volt egy bemutatója az alkotónak. Ez óriási hatást váltott ki, például Gaál Jóska máig tartó rajongó tisztelete voltaképpen innen származik. Érdekes, hogy a későbbi sevillai világkiállításon pontosan Tóth Menyhért, Samu Géza és Gaál József képviselte a hazai színeket. Más különben megtapasztaltam, hogy a miskei mesternek tömör műve található a múzeumi raktárakban. Holott Kecskemét, sőt az ország is jól járna, ha jellegzetes, rangos képeiből egy állandó érvényű, szuverén galéria keletkezne.

R. G.: Én is úgy érzem: Tóth Menyhért korántsem kapja meg azt a megbecsülést, tiszteletet, amit egy ilyen kivételes léptékű alkotó megérdemelné. Ebben bizonyára az is belezajátszik, hogy kulturális közgondolkodásunkat mindmáig elevenen befolyásolja az úgynevezett urbánus-népi polarizáltság. Amihez ráadásul divatos trendek, futtatott irányzatok kapcsolódnak. Olyan ez, mintha kizárólag a racionális európai és amerikai eszméket, okoskodásokat tudnánk elfogadni mértékadónak. Pedig a távol-keleti vagy a muzulmán világlátásnak is számos igazsága van. Nos, Tóth Menyhért érdemi respektálása ezen a nyomvonalon válik eléggé problematikusá. Hisz műveit a nézők nemigen tudják ide vagy oda besorolni. Túlságosan kilóg a sorból, túl természetesen, túlságosan őszinte. Szóval: rendkívül eredeti, szuverén egyéniség.

Sz. T.: Hozzám Tóth Menyhért mérhetetlenül közel áll. Hogy mást ne mondjak: a fiamat is Menyusnak hívják. A lakásunkban is nyilvánvaló helye van egynéhány képének, szinte mindennap felnézek rájuk, erőt merítek belőlük. Vallom és hiszem: ő nem csupán a hazai festészetnek, hanem az egyetemes piktúrának is jelentős alakja. Sajnos a nagyvilágban erről édeskeveset tudnak. Amiről főként a rossz kultúra- és művészetközvetítés tehet. Ámbár egyszer Franciaországban az ottani kurátoroknak leesett az álluk, amikor egy tucat művével találkozhattak. S azon sopánkodtak: hogyhogy nem tudnak e világraszóló nagyságunkról.

Pedig ez a festő úgy teremtett egyetemes értékeket, hogy közben kapált, kaszált a többiekkel együtt. Azaz olyan testközlelől érzékelt, ismerte a paraszti és természeti létformát, ahogy ez csak nagyon keveseknek adatott meg.

– *Kapálni, kaszálni? Ne feledjük: Tóth Menyhértnek csupán csak fél ép lábbal, fél ép szemmel kellett megélnie duális telítettségű mindennapjait. Napközben kemény fizikai, paraszti munka, esténként meg rendszeres rajzolás és festői tevékenység. Mit gondoltok e fantasztikus, heroikus életforma mozgatórugóiról?*

R. G.: A sérült, hátrányos testi pozíció egyáltalán nem ritka a képzőművészet történetében. Bár itt valóban egy roppant szélsőséges, fájdalmas élethelyzettel állunk szemben. Valószínűnek érzem ellenben, hogy az efféle veszélyek még inkább felfokozzák az emberben rejlő önmegmutatási hajlamokat. Hogy érzelmi, szellemi tekintetben igenis érek valamit. Más kérdés, hogy Tóth Menyhért a fizikai munkálkodással ugyanúgy becsületet akart szerezni a miskei parasztemberek között, amint legrejtettebb, magasztos művészi eszméiért is kőkeményen megdolgozott. Ez azért egy drámai, szinte emberfeletti vállalás.

Sz. T.: Ehhez szerintem bámulatos eltökéltség kellett, e nélkül aligha lehet így élni. Különben ő vallásos személyiség volt, akinek a keresztény gondolkodás egyféle lelki motivációt jelentett. Nem véletlen például, hogy egynémely fiatalkori portréján a kereszt-motívumokat is nyíltan megmutatta. Későbbi alakjainak homlokán pedig ott láthatjuk a

körkörös, távol-keleti gyökerű égi jelzéseket. Ezekből is kitűnik: az ő művészi magatartását egyre-másra bizonyos mélyen átélte, etikus felfogás irányította.

E. A.: Nekem erről Vaszary mester példamutató tanári mentalitása jut eszembe. Többször előfordult, hogy élcelődő, kötekedő csoporttársaival szemben kiállt a sérült, szófukar Tóth Menyhért mellett. Egyszer úgy védte meg a többiektől a zárkózott, hallgatag fiút: vegyék tudomásul, ebben nincs kizárva, hogy éppenséggel neki van igaza. Alighanem az efféle esetek is hozzájárultak, hogy a művész minduntalan hálával, szeretettel emlegette főiskolai mesterét.

– *A sérült, zárkózott alkotók nem ritkán a természetbe, netán a tárgyi világba menekülnek az emberi gyarlóságok elől. E sokszínű művészetet mégis az embercentrikus szemlélet uralja. Tóth Menyhért még a csonkolt fákban is az antropomorf analógiákat kereste. Eldöntendő azonban: az ő ember- és parasztfelfogása mennyiben, miként válik el hazai kollégáitól (pl. Tornyai, Fényes Adolf, Nagy István vagy Aba-Novák előadásától)?*

I. É.: Nagyon sokban. Ha Tóth Menyhért figuráit szemléljük, az embernek az az érzése, hogy mások inkább illusztráltak. Jó, ez így nagyon leegyszerűsítve hangzik, de az biztos, hogy őt sem szociológiai, sem pszichológiai szempontok nem vezérelték az emberábrázolásban. A falun élők gyakran ragadványneveket adnak egymásnak, amelyek igen jól jellemzik tulajdonosukat. Ezek az elnevezések mentesek a finomkodástól, nem véletlenül találhatja ezeket olykor sértő hangulatúnak a kényes városi fül. Ha valaki kopasz, netán bibircsókos vagy sebhelyes – az egyszerűen tárgyszerű és megkülönböztető jel, semmi más. A torzulás is része az embernek, része az életnek.

Így, a maga természetességében láthatta ezt Tóth Menyhért is, és amit látott, meg is festette. Érdekes, hogy egy fa törzsén keletkezett göcsörtös kinövést szépnek látunk, ugyanezt az emberi testen nem. Ebben különbözünk leginkább Tóth Menyhérttől, s ezért kelthet hökkenetet bennünk. Pedig „csupán” arról van szó, hogy ő a világot szerves egészként látja-éli-festi, a többség viszont csak a kiválasztott szeleteket szemléli.

E. A.: A preconcepcionált látás csakugyan idegen volt Tóth Menyhérttől. Műveinek jóformán semmi köze a hagyományos, historikus képi mítoszokhoz, például a Faun elrabolja Nimfát típusú produkciókhoz. Talán csak Brueghel suta, naturalis és szókimondó figuráiban érzékelhetünk valami távoli analógiát. Habár maga is egy mitikus dimenziójú festészetet hozott létre. Nála azonban a különféle emberi, állati kombinációk – egyáltalán a Földanya-képzetek – egy olyanféle elvonatkoztatáson mennek át, amelyben a konkrétabb formái, hangulati élmények sosem tűnnek el teljes egészükben.

Ami pedig a parabolikus, groteszk szemléletet illeti, ez tényleg rokonszenves, tanulságos nézőszög. Mert sokan úgy hiszik: már az is valami, ha megmutatják a nézőknek, hogy ti ilyen förtelmesen csúnyák, nevetségesek vagytok, ne legyen túl sok illúziótok. Csakhogy ez a legrosszabb hozzáállás. Tóth Menyhért viszont úgy tárja elénk az emberi gyarlóságokat, esendőségeket, hogy mindebben a megértő, már-már szeretetteljes együttlét is benne van. Ezt a bensőséges, kollektív és etikus felfogást értékelhetjük igazán az ő nagyszerű munkásságában.

Sz. T.: De van itt más is. Minthogy időnként úgy televágta, mintegy szétfeszítette figurái térzónáit, hogy csak kapkodjuk a fejünket. Talán csak Kohán teremtett ilyen monumentális erejű, energikus alakokat. Igaz, ez a szuggesztív hatású, sokkoló előadás idővel mindenfelé elterjedt a világban, szinte divatos trend lett belőle. Tóth Menyhért időszakában ellenben – vagyis az 50-es esztendőök környékén – még nem beszélhetünk erről a tendenciáról.

És tényleg: e kutakodó, bátor piktúrát a 40-es évekig még képesek vagyunk ide vagy oda kötni. Mondjuk a szecessziós, kubista, futurista vagy a levegősebb impresszív tanulságokhoz. Ám innentől indulóan egy olyanfajta expresszív, organikus világlátást alakított ki, amely kizárólag csak hozzá kapcsolható. Persze az sem mellékes, hogy nála a formavi-

szonyok alakulását rendszerint egy tapasztalati bázisú, szerveesebb mozgásrend irányítja. A monumentális traktálású Gea látomása mögé történetesen nem nehéz odaképzelnünk a korábban festett testes, gömbölyded asszonyalakokat.

R. G.: Ez érdekes, fontos kérdés, amiről most beszélünk. Nálunk ugyanis valahogy úgy alakult a művészeti közgondolkodás, mintha továbbra is a reneszánsz fényittas, optimista természetképe lenne az etalon. Holott ezen messze túl vagyunk. Jóllehet Tóth Menyhért is ezen a kitaposott, szokványos ösvényen indult el a pályáján, csak időközben magvas, korszerű és egyetemes formatartalmakhoz jutott el. Világosan megérezte: a természeti lét igazságaihoz a folytonos tagadás és megújulás éppúgy hozzátartozik, akárcsak a tragikus, komikus és spontán arculat. Ebből származott, hogy egyre-másra elkerülte a formai, karakterisztikai tipizálásokat. Közben olyanféle ösztönös érzékiséggel dolgozott, ahogy lényegében a természeti erők működnek. Ahogy, mondjuk, a vulkanikus láva a felszínre tör a hegyek gyomrából.

– *Ha már a perzselő, vulkanikus képzeteknél tartunk, akkor minden további nélkül áttérhetünk a miskei mester szintetikus igényű, úgynevezett „fehér korszakára”. Mert a hatvanas évek közepétől egyre inkább csak a kerekded, organikus és teljességet sejtető formációkra, egyben a misztikus fehérségekbe öltöző színragyogásokra hagyatkozik képeim.*

Hogyan, miként értékelték ezt a monolitikusabb érvényű összegező periódust?

Sz. T.: Supka Mannától tudom, hogy Tóth Menyhért először a kalocsai képeinél próbálkozott ezzel a homogénebb, fehérés átfestéssel. Aztán sorra-rendre jöttek a többi művek, s a világloló felületek egyre inkább megteltek plasztikai, színbeli és fényteli gazdagsággal. Szóval: itt is egy rögs, talányos, izgalmas útvonalat kellett bejárnia, amíg az eszményeihez közel került.

Szó se róla: a művészettörténetben közel sem ismeretlenek az ilyen vagy olyan tónusú korszakok. Sőt Turnernél és a francia impresszionistáknál a fehér fényű vonzalmak is felfedezhetők. Csak ők nem vitték végig ezt a törekvésüket. A miskei mesternél meg az a gond, hogy minden következetessége ellenére elég rossz fehér festékeket használt. Ami bizony megbosszulta magát a képein.

I. É.: Tóth Menyhért fehér képei alkotói szintézisének csúcrai. Ezekben már nem csak az ember, ember és környezete, de az emberi lét természetbe ágyazódása jelenik meg. Még ennél is továbbmenve: maga a teremtő természet abban az istenadta egybefonódottságban, amit a fejlődő civilizáció fokain egyre csak szétrombolni igyekszünk. A fehér felületig való eljutás a mindentudást is jelenti, végtére a színelméletből tudjuk, hogy a fehérben benne rejlik az összes többi szín. Kissé átfordítva: a többitől való tudás. Nem véletlen, hogy eddig a végpontig más festők is eljutnak, amit persze a különböző oeuvre-ök ismeretében többféleképpen lehet indokolni, bár abban valószínűleg közel állnak egymáshoz, hogy a fény mindenhatóságát előbbre valónak tartják a materiális okoknál. Tóth Menyhért azonban nem sterilizálja és nem üríti ki a világot, eszébe sem jut a monokróm fehér tábláig menni, az ő teljességét a vibráló, egymástól függő, a fehérben feloldódó, de eredetüket el nem veszítő részecskék összessége adja.

R. G.: Nekem egyenesen megdöbbenő, hogy Tóth Menyhért voltaképp miskei magányában tudott eljutni egy kivételes művészi magaslatig. Elvégre a szecessziós, poszt-impresszionista alapoktól egész a lírai, szimbolikus absztrakcióig haladt előre. Tudjuk: Mondriannál és Malevicznál is felbukkannak a végső esszenciákat jelentő hófehér tónusok. A miskei alkotó azonban egy olyanfajta rusztikus, plasztikus és materiális világlással állt elének, amelynek úgyszólván semmi köze a tiszta, dekoratív színértékekhez.

Itt egyébként Pollock formai, eszmei úttörése jut eszembe. Neki is egy meglehetősen konzervatív közegben – az amerikai viszonyok között – kellett megteremtienie a maga korszakos érvényű formanyelvét. De predesztinált egyéniség volt. Amint ezt Tóth Menyhértről

is nyugodtan kijelenthetjük. Ő is egyes-egyedül tette meg azt a hatalmas pályáivet, amely egészében némileg a szentendreiek pályafutásával analóg. Ha nem is stiláris értelemben. De mégiscsak egy zárt, értetlen, gyakorlatias falusi környezetben munkálkodott. Ennek ellenére a miskei mesternek manapság is akad avatott, rangos folytatója, s itt kimondottan Földi Péterre gondolok.

E. A.: Aligha kétséges: sok mindent el lehetne mondani az organikus, gömbölyded formák meg a fehérló színárnyalatok történelmi és jelképi háttéréről. Nekem az utóbbiról most mégis egy svédországi élményem villan az eszembe. Ott az a szokás, hogy egy-egy adott időszakban a korosodó, idős emberek egyszerűen csak megindulnak a hófödte, fehérben szikrázó tájegységek felé. Mintha valami végső tisztaságra, egyféle végső feloldódásra vágyakoznának. Ez az engesztelő, magasztos érzület is valószínűleg ott vibrál a miskei nagymester fehér műveiben.

– Lehet, kissé elvont lesz az utolsó kérdésem. Ám művészi kvalitás tekintetében ti kiket helyeznétek oda Tóth Menyhért mellé?

Sz. T.: Benne annyi, annyi historikus, narratív, vizuális és eszmei létképzet élt az emberi lények mineműségéről, amennyi csak egy szenzuális filozofra jellemző. Ugyanúgy ráérezett a halandók monumentális egyediségére, akárcsak komikus, groteszk vonásaikra is. Mégis tisztességesen becsülte, szerette önmaga fajtáját. Ráadásul az alkotómunkában is folyton-folyvást igazi örömet talált. Szó, ami szó: Tóth Menyhértet csupán a legnagyobbakhoz lehet fogni, mint amilyen Van Gogh vagy Csontváry Kosztka Tivadar és Vajda Lajos kimagasló egyénisége.